

Україні чіткого окреслення потребують стратегія і тактика благоустрою території держави, що можливе лише за умови розробки конкретних планів облаштування, упорядкування та благоустрою усіх населених пунктів і встановлення черговості реалізації заходів благоустрою з відповідним забезпеченням їх необхідними ресурсами.

Література

1. Александровская З. И., Букреев Е. М., Медведев Я. В., Юскевич Н. Н. Благоустройство городов. — М.: Стройиздат, 1984. — 341 с.
2. Денисов В. Н., Половцев И. Н., Макаров А. И., Евдокимов В. Т. Благоустройство жилых территорий. — СПб.: МАНЭБ, 2004. — 95 с.
3. Горохов В. А., Расторгуев О. С. Инженерное благоустройство городских территорий и населенных мест. — М.: Стройиздат, 1994. — 456 с.
4. Нехуженко Н. А. Основы ландшафтного проектирования и ландшафтной архитектуры. — СПб.: Нева, 2004. — 192 с.
5. Русанова І. В., Шульга Г. М. Інженерний благоустрій. — Львів: Растр-7, 2009. — 212 с.
6. Хромов Ю. Б. Внешнее благоустройство и озеленение жилых комплексов. — Л.: Стройиздат, 1969. — 160 с.
7. Велихов Л. А. Основы городского хозяйства. — М.: Наука, 1996. — 480 с.
8. Руссо Дені, Возей Жорж. Благоустрій міста / Пер. з фран. О. Жупанський, С. Синиця. — К.: Основи, 1995. — 107 с.
9. Богоград О. Д., Невелєв О. М., Падалка В. М., Підмогильний М. В. Регіональна економіка: словник-довідник (за ред. М.В. Підмогильного). — К.: НДІСЕП, 2004. — 346 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Керів. видав. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак. — К.: Дніпро, 2009. — 1332 с.
11. Закон України «Про благоустрій населених пунктів» від 6.09.2005 р., №2807-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — №49. — Ст. 517.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2010 р.

УДК 332.8

Д. М. Котенок, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ МІСТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Анотація. Запропоновано методичний підхід до типологізації міст на підставі економічних, соціальних та управлінських ознак. Виклад базується на розгляді теоретичних положень відповідних підходів. Запропоновано систему кодування типу міста, яка може слугувати основою для проявлення особливостей міста та стратегічного управління міським господарством.

Ключові слова: місто, групування, систематизація, класифікація, кодування, шкала визначення.

Актуальність. Сучасна держава здатна успішно розвиватися лише за умови, коли орієнтиром своєї політики визначає підвищення рівня добробуту населення. Сучасні тенденції урбанізації обумовлюють підвищення ролі та значимості економіки міст в забезпеченні досягнення зазначеної цілі. Таким чином, критерієм

соціально-економічного розвитку міського господарства стають не лише суто економічні показники, але й оцінки рівня та якості життя населення. На етапі реалізації цієї задачі важливо виокремити ключовий фактор, який би дозволив з одного боку, перейти від одномірних моделей розвитку міст до багатовимірного просторового аналізу, а з іншого, формував основу для прогнозного опису трендів розвитку окремих міст та міських господарств.

Трансформація теорії міського господарства визначає розуміння процесів, що відбуваються в міському середовищі, вибір методів їх моделювання, процедури проявлення та вирішення проблем соціально-економічного розвитку міста. Незважаючи на фундаментальність та значимість досліджень суттєвих ознак міста, кожна з них не відображає єдності всіх складових господарства міста, що ускладнює вивчення соціально-економічних проблем його розвитку.

Необхідність оновлення напрацьованого категоріального апарату з урахуванням явищ та процесів, що відбуваються у світі, актуалізує проблеми теоретичної розробки типології сучасного міста, яка передувє визначенню місця певного міста серед інших, виділенню сутнісного, підпорядкованого загальним закономірностям, розробці стратегії його розвитку.

Розробленість. Результатом більш ніж столітнього періоду розвитку знань про економіку міста склалась досить повна система уявлень про його економічне життя, проблеми розвитку. На основі аналізу багатьох факторів вдалося виявити специфічні важливі класифікаційні критерії міст, які мають враховуватися при розробці програм соціально-економічного розвитку.

У науковій літературі існують різні концептуальні підходи до визначення сутності міського господарства. У галузі теоретичного та практичного вивчення міст як регіональних центрів і результату еволюційного розвитку виробничої та торговельної активності працювали та продовжують дослідження групи вчених різних країн світу. Відмітимо, що серед численних груп дослідників відсутнє єдине та системне уявлення про місто, яке обумовлено, перш за все, неоднаковістю його сприйняття як середовища існування.

Різні наукові школи виробили свої підходи до сутності міського господарства. Прихильники геоурбаністики, тобто просторового боку дослідження міста, розглядають його як систему розміщення різних зон, об'єднаних у єдине ціле. До цього напряму належать Ф. Аербах, А. Вебер, Ц. Зіпф, В. Крісталлер, А. Льош, П. Мерлен, Дж. фон Тюнен та інші вчені. Погляд на місто як на складну багатоконпонентну систему реалізовано в дослідженнях Н. Агафонова, Вірта, В. Зомбарта, Л. Іпіфорда, Г. Лаппо, Ж. Шабо, В. Фінангіна.

Сучасний економічний аспект дослідження міста ґрунтується на дещо застарілому понятті його індустріальної сутності. Однак найбільшого розповсюдження набули визначення, які відображають в собі певні просторові, суспільні або економічні акценти. Найпоширенішими критеріями, за якими дається в таких дослідженнях визначення, є статистичний (за чисельністю населення та розміром території), виробничо-функціональний (за домінуючими видами діяльності населення), архітектурно-містобудівний (за характером планування та будівництва території), соціологічний (за соціальною структурою населення, структурою формальних та неформальних інститутів).

Метою даного дослідження є огляд теоретичних та практичних досліджень, основним об'єктом яких є різні компоненти міста. В статті передбачається групування існуючих класифікаційних ознак та критеріїв на основі системного підходу, спроба апробувати методичний підхід до здійснення процедури зведення ознак та

визначення своєрідної формули міста. Досягнення мети передбачає вирішення певних завдань, які за своєю сутністю є етапами алгоритму визначення формули міста.

Запропонований методичний підхід передбачає проведення типологічного групування у кілька етапів. На першому етапі буде визначено основні системи міста. Другий етап передбачає групування атрибутивних ознак (це якісні ознаки, що виражаються у вигляді понять та визначень, і не мають кількісного визначення), ґрунтуючись на результатах дослідження практичних та теоретичних класифікаційних ознак міста, та їх інтеграції для характеристики певних систем міста. Кінцевим результатом типологізації має стати своєрідна знаннева формула міста.

Основна частина. Місто, згідно геоурбаністичного підходу, складається з трьох основних підсистем: населення, економічний потенціал, сфера життєзабезпечення. Функціональний підхід передбачає виокремлення економічної, соціальної, політичної, духовної та екологічної підсистем. На нашу думку, для здійснення інтегративного групування в системі міського господарства доцільно виокремити наступні підсистеми: соціальна, економічна, управлінська. Саме зазначені підсистеми будуть нами використані у якості основних групувальних ознак.

Для більш рельєфного проявлення особливостей певного міста доцільно здійснити складне групування, тобто виокремити в середині групувальних ознак атрибутивні. Результат групування атрибутивних ознак наведено у табл. 1. Подальша реалізація другого етапу запропонованого методичного підходу передбачає характеристику сутнісних параметрів визначених атрибутивних ознак.

Таблиця 1

ГРУПУВАЛЬНІ ТА АТРИБУТИВНІ ОЗНАКИ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ МІСТА

Групувальна ознака (підсистема міста)	Атрибутивна ознака
Соціальна	— Чисельність населення
Економічна	— Функціональна структура — Транспортна система — Просторова організація — Стадія життєвого циклу
Управлінська	— Рівень адміністративного підпорядкування — Модель державного управління містом

Атрибутивною ознакою соціального потенціалу є групування міст за чисельністю населення. В географії міст та містобудівництві заведено користуватися наступною класифікацією: мале місто — до 20 тис. чол., напівсереднє (за визначенням Л. Л. Тубе) — 20—50 тис. чол., середнє — 50—100 тис. чол., велике — 100—250 тис. чол., крупне — 250—500 тис. чол., найбільше — 500 тис. — 1 млн чол., мільйонер — більше 1 млн чол. [5]. Відзначимо, що дана класифікація використовувалась при проведенні офіційного статистичного дослідження розміщення наявного населення за регіонами України, яке здійснювалось у рамках останнього перепису населення у 2001 році [8].

Дослідження економічного потенціалу міста передбачає його визначення у чотирьох аспектах: функціональна та транспортна структури, просторова організація, етап розвитку міського господарства (фаза життєвого циклу). Функціональний підхід до сутності міста базується на положенні про те, що воно є відкритою економічно-соціальною системою, а всі його функції можна звести до двох основних груп: економічні та соціальні. Сутнісним проявом економічних функцій, на думку прихильника даного підходу А. Фінангіна, є виробництво товарів та послуг у такій пропорції та кількості, які необхідні економічним системам вищого рівня

(галузі, регіону, країні). Основним завданням соціальних функцій міста він визначає створення сприятливих умов для біологічного та соціального відтворення населення та його життєдіяльності [9].

Традиційним у функціональному підході до визначення ролі міста в національній економіці є акцентування уваги на економічних функціях та розгляд міста як техніко-економічної системи. За даним підходом визначення основних видів діяльності для міста передують проявлення його домінуючих функцій, які залежать від галузевої структури міста. У першому наближенні всі галузі міста поділяють на дві групи, так звані містоутворювальні та містообслуговувальні. Згідно з визначенням, запропонованим російським вченим В. С. Занадворовим, містоутворювальні — це галузі, продукція та послуги яких здатні залучати до міста грошові потоки, що відповідають потокам товарів та послуг [2]. Іншими словами, це галузі, товари та послуги яких експортуються за межі міста. Галузі, що забезпечують нормальне функціонування міста утворювальних, отримали назву містообслуговувальні — система розміщених на території міста транспортних, комунальних, культурних та освітніх організацій, які обслуговують населення міста.

Функціональна класифікація міст здійснюється передусім за містоутворювальними галузями. Групування міст за галузевою структурою зайнятого населення дозволяє дати їм оцінку з точки зору моно- або поліфункціональності. Все розмаїття підходів до класифікації міст за функціонально-галузевою ознакою можна поділити на дві групи. У першій з них основним показником класифікації є частка зайнятих у певній галузі чи сфері у структурі зайнятого населення міста. В основі другої групи закладено дослідження домінуючих галузей за структурою міського (регіонального) валового продукту, або так званого індексу присутності. До першої групи варто віднести класифікаційні дослідження Чонсі Д. Гаррісона, Г. Александерсона та ін. [2, 6].

Ч. Д. Гаррісон, досліджуючи американські міста, визначив певні порогові значення частки зайнятих у певних галузях під кожний функціональний тип міста. Г. Александерсон, вказуючи на неуніверсальність порогових значень запропонував використовувати замість них відповідні середні показники по країні на певний момент часу [2, 6]. Таке удосконалення методичного підходу Ч. Д. Гаррісона дозволило створити методику, яка враховує національні особливості міста, а також надало таким дослідженням динамічного характеру.

Сучасні дослідники, звертаючи особливу увагу на те, що підприємства, які є основою міст, виступають не лише покупцями робочої сили, але й товаровиробниками. Відзначимо, що перші функціональні класифікації міст були ґрунтовані на показниках виробництва товарів. Натомість нині заведено виокремлювати міста, основним видом діяльності яких є сфера послуг. Саме тому одним з найважливіших показників значущості певної галузі, на думку В. Занадворова, є індекс наявності. Він розраховується як частка сфери діяльності міста в національному обсязі виробництва товарів та послуг [2]. Високі значення індексу будуть характерні для монофункціональних міст, низькі — поліфункціональних. Використання індексу присутності при типологізації міст Франції, проведеного на початку 90-х років під керівництвом Ф. Дамета, дозволило виокремити шість сфер для розрахунку індексу. Залежно від отриманого кількісного значення індексу сукупність міст була розподілена наступним чином: промислові центри, туристичні центри, поліфункціональні міста — державні міста, економічні центри.

Класифікація міст за функціональним підходом має враховувати не лише національні особливості економіки країни, але й специфіку обліково-статистичної си-

стеми. Так, на нашу думку, при визначенні основних галузей необхідно спиратися на ту, яка використовується у системі звітності державних статистичних органів.

Використання критерію історичної багатшаровості дозволяє дослідити історію міста, його становлення, а отже і дати оцінку сучасному етапу його розвитку. Загальновідомим є виокремлення чотирьох фаз життєвого циклу міста: виникнення, становлення, зрілість та перетворення. Сутність явищ та характер процесів, які відбуваються на кожній із фаз циклу наведено у табл. 2.

Таблиця 2

ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ РОЗВИТКУ МІСТА*

Назва фази	Структурні особливості
Виникнення	Структура адитивна, активне формування нових структурних елементів, руйнація існуючих зв'язків між старими структурними елементами
Становлення	Структура цілісна, формування та закріплення зв'язків між новоствореними структурними елементами
Зрілість	Структура цілісна, скістчені (жорсткі) взаємозв'язки між структурними елементами
Перетворення	Структура адитивна, формування нових елементів, порушення існуючих зв'язків між структурними елементами

* адаптовано за [4]

Специфіка об'єктів, розміщених у різних частинах міста, багато в чому залежить від їх транспортної доступності, яка визначається ефективністю транспортної системи. Таким чином, транспортна система міста істотно впливає на кількість видів діяльності та якість їх розміщення. Дослідження еволюції міст свідчить про те, що формування транспортної структури, як правило, випереджає створення інших об'єктів інфраструктури. Зазначимо, що найбільш поширеними є три різновиди транспортної схеми міста: радіально-кільцева, прямокутна та косокутна [2, 5].

Радіально-кільцева схема характерна для міст, які стали великими до 19 ст. У них є чітко визначений центр та околиці, які пов'язані між собою дорогами, що утворюють кільця навколо центру та радіальними шляхами від околиць до центру. Така транспортна система не була орієнтована на пішоходів, а не транспорт. Розв'язанню транспортних проблем таких міст сприяє формування розгалуженої системи міського рейкового транспорту (метро, трамвай).

Розвиток транспортних систем нових міст орієнтувався, на відміну від попереднього, на автомобільний транспорт. Саме тому загальна схема транспортної системи тяжіє до прямокутного або прямокутно-косокутного типу [2].

Використання при здійсненні типологізації такої класифікаційної ознаки як просторова організація дозволяє акцентувати увагу на відкритості міста як системи, на взаємозв'язках, які здатні впливати на його подальший розвиток [2, 3, 6]. Існуючі концепції територіальної концентрації (просторової організації міст) можна звести до трьох основних груп. До першої нами віднесено ті з них, які розглядають системи міст як певні мережі — теорія міста-регіону або мегаполіс та гравітаційна модель, заснована на концепції просторової взаємодії міст. Друга група — побудова ієрархії міст — концепція зон впливу, теорія центральних місць, теорія економічного ландшафту. Третя — так званий каркас територій. Спільним для всіх підходів є виявлення міста-центру та проявлення зон його впливу, а також розгляд міста як певного центру економічного активності. Розподіл міст на міста-центри та міста-супутники не може ґрунтуватися лише на одному показнику і передбачає здійснення ґрунтовних економіко-статистичних досліджень.

Для проявлення особливостей системи управління містом класифікація може проводитися у двох площинах. Перша пов'язана з адміністративним значенням міста. Вона є загальновідомою та поширеною. У цій площині заведено розрізняти столиці, обласні центри, районні центри, міста районного підпорядкування. Друга площина передбачає класифікацію міст на основі критерію якості міської системи державного управління. Даний підхід був розроблений фахівцями московського інституту розвитку міста [1]. Згідно нього всі міста можна позиціонувати залежно від якості інституту управління, який розкладений на кілька параметрів: спосіб життя населення, внутрішньоміська соціально-територіальна диференціація, система управління та планування, стан міської інфраструктури та житлового господарства, взаємовідносини бізнесу та міста, інвестиційний процес, стан міського бюджету та архітектуро-планувальне середовище міста. Таким чином виокремлено наступні типи міст: міста за умов тоталітарного режиму, місто бюрократів-підприємців, місто-корпорація, «народна» модель, місто за умов громадського суспільства.

Проведений огляд класифікаційних ознак та їх систематизація були здійснені для виявлення основних напрямів досліджень, основним об'єктом яких є місто. Відсутність універсального механізму, який дозволяє визначити тип міста, ускладнює стратегічне управління міським господарством.

Таким чином, автором запропоновано засади побудови загальної типологізації міст. На наш погляд, за її результатами ми можемо сформулювати певну формулу міста. Вона придатна як основа методології досліджень та викладання прикладних порівнянь, як-от: соціально-економічного розвитку міст, їх конкурентоспроможності, стратегічних напрямків розвитку.

Методологічний апарат визначення типу міста відкриває нові аспекти наукового пошуку та формує підстави для створення державної класифікації міст. Це створює передумови для надання індивідуалізації проявленню існуючих проблем та обґрунтування соціально-економічної стратегії управління міським господарством.

Література

1. *Ветров Г. Ю., Косарева Н. Б., Либоракина М. И., Новиков А. В., Пузанов А. С., Суваев С. Б.* Российская урбанизация на перепутье: К «Городу-Саду» или в «Город-Огород»? Сценарии развития российских городов. — Режим доступу: http://www.i-u.ru/biblio/-archive/vetrov_rossurbannaper/
2. *Занадворов В. С., Занадворова А. В.* Экономика города: Уч. пособие. — М.: ИЧП «Издательство Магистр», 1998. — 272 с.
3. *Кицес В.* Рост городов: закономерности и модели. — Режим доступу: <http://wolf-kitses.livejournal.com/49228.html>
4. *Крупный социалистический город: структурный аспект развития:* Отв. ред. Н. Т. Агафонов. — Л.: Изд-во «Наука», 1987. — 142 с.
5. *Лаппо Г. М.* География городов: Учебное пособие для географ. ф-тов вузов. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. — 480 с.
6. *Мерлен П.* Город. Количественные методы изучения. — Пер. с фр. Парчевского О. К. Под ред. Медведкова Ю. В. — М.: Прогресс, 1997. — 265 с.
7. *О'Саливан А.* Экономика города: 4-е изд. / Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 2002. — XXVI, 706 с.
8. *Перепис населення за 2001 рік.* — Режим доступу: <http://www.obzor.com.ua/reference/population/>
9. *Финагин В. В.* Экономика города: теория, практика, перспективы. — К.: Наукова думка, 1983. — 162 с.

Стаття надійшла до редакції 24.06.2010 р.